

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра Правознавства
Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Нагорний Денис Вадимович

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 341.1/.8

(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Військові операції, санкціоновані Радою Безпеки ООН,
і проблема міжнародної відповідальності
081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Нагорний Д. В.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи

Бучинська Анна Йосипівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

К. Ю. Н., ДОЦЕНТ

(науковий ступінь, вчене звання)

АНОТАЦІЯ

Нагорний Д. В. Військові операції, санкціоновані Радою Безпеки ООН, і проблема міжнародної відповідальності. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський Національний Університет, Житомир, 2020.

В кваліфікаційній роботі досліджено розвиток і організацію міжнародно-правового регулювання застосування сили в системі колективної безпеки. Охарактеризовано типи миротворчих операцій. Розкрито порядок і особливості застосування збройної сили для захисту населення. Узагальнено дискусійні моменти щодо міжнародної відповідальності військ, розгорнутих в місіях ООН. Охарактеризовані засоби правового захисту проти ООН та проти військовослужбовців миротворчих сил ООН в разі порушень норм міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, військові операції, операції з підтримання миру, збройні сили, захист населення.

SUMMARY

"Military operations sanctioned by the UN Security Council and the issue of international responsibility" - Manuscript.

Nagorny D. Master's work for Master "Master" specialty 081 "Pravo". Polissya National University, Zhytomyr, 2020.

The qualification work examines the development and organization of international legal regulation of the use of force in the system of collective security. Types of peacekeeping operations are described. The order and features of the use of armed force to protect the population are revealed. The points of discussion on the international responsibility of the troops deployed in the UN missions are summarized. Means of legal protection against the UN and against UN peacekeepers in case of violations of international law are described.

Keywords: international humanitarian law, military operations, peacekeeping operations, armed forces, protection of the population.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ, САНКЦІОНОВАНИХ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН.....	6
1.1. Розвиток і організація міжнародно-правового регулювання застосування сили в системі колективної безпеки.....	6
1.2. Типи миротворчих операцій.....	11
1.3. Порядок і особливості застосування збройної сили для захисту населення.....	15
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ, САНКЦІОНОВАНИХ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН.....	23
2.1. Дискусія щодо міжнародної відповідальності військ, розгорнутих в місіях ООН.....	23
2.2. Засоби правового захисту проти ООН в разі порушень норм міжнародного права.....	27
2.3. Засоби правового захисту проти військовослужбовців миротворчих сил ООН.....	30
Висновки до розділу 2.....	34
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Серйозні загрози безпеки, з якими людство зіштовхується сьогодні й може зіштовхуватися в майбутньому, не зводяться лише до агресивних війн між державами. Вони містять у собі війни й насильство всередині держав, поширення й можливість застосування ядерної, радіологічної, хімічної й біологічної зброї, тероризм і організовану злочинність, погіршення стану навколишнього середовища, які загрожують життю. Ці загрози походять як від недержавних суб'єктів, так і від держав, причому мова йде як про безпеку людей, так і про безпеку країн.

Актуальність теми зумовлена геополітичними змінами у світі, появою нових загроз світовій безпеці, які докорінно змінюють підходи світового суспільства та окремих держав до формування національних, регіональних та світової систем безпеки. Протягом останніх десятиріч спостерігається низка кардинальних перетворень у суспільно-політичному житті багатьох країн світу. На фоні розрядки глобальної напруженості відбувся сплеск насильства і нестабільності на локально-регіональному рівні. Це актуалізує визначення порядку здійснення військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН, та вивчення проблем міжнародної відповідальності. Вищенаведене обумовило вибір теми магістерської роботи.

Серед наукових праць у цьому напрямку варто виділити роботи таких вчених, як В. Базов [1], В. Буткевич [3], М. Гнатовський [7], Ю. Запарій [13], І. Касинюк [14], В. Нечаєв [19], О. Погібко [21], А. Трегубенко [37] та ін.

Мета і завдання роботи. Мета роботи полягає в узагальненні механізму міжнародного регулювання здійснення військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН, і аналізі проблеми міжнародної відповідальності.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Дослідити розвиток і організацію міжнародно-правового регулювання застосування сили в системі колективної безпеки.
2. Охарактеризувати типи миротворчих операцій.

3. Розкрити порядок і особливості застосування збройної сили для захисту населення.

4. Узагальнити дискусійні моменти щодо міжнародної відповідальності військ, розгорнутих в місіях ООН.

5. Охарактеризувати засоби правового захисту проти ООН та проти військовослужбовців миротворчих сил ООН в разі порушень норм міжнародного права.

Предмет дослідження. Військові операції, санкціоновані Радою Безпеки ООН, і проблема міжнародної відповідальності.

Об'єкт дослідження. Суспільні відносини під час збройних конфліктів.

Методи дослідження. Методологічною основою в роботі є діалектичний метод пізнання суспільних явищ і процесів. В роботі були використані загальнонавчальні методи наукового пізнання: формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, історичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи.

Результат роботи: узагальнено механізм міжнародного регулювання здійснення військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН, і проаналізовано проблему міжнародної відповідальності.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали роботи вчених-дослідників, присвячені проблематиці міжнародного регулювання здійснення військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН, і проблеми міжнародної відповідальності. Інформаційна база дослідження представлена даними періодики.

Структура та обсяг роботи. Структура роботи відповідає завданням дослідження. Магістерська робота виконана на 41 сторінці, містить вступ, два розділи і шість підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних літературних джерел з 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ, САНКЦІОНОВАНИХ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН

1.1. Розвиток і організація міжнародно-правового регулювання застосування сили в системі колективної безпеки

На сьогодні право на санкціонування застосування сили в системі колективної безпеки належить Організації Об'єднаних Націй, тому таке застосування сили доцільно розглядати в рамках Статуту Організації. Саме Статут ООН є установчим актом Організації, що встановлює права та обов'язки держав-членів, визначає органи і процедури ООН. Будучи міжнародною угодою, Статут кодифікує на міжнародному рівні основоположні принципи міжнародних відносин – від суверенної рівності держав до заборони застосування сили у міжнародних відносинах, утвердження фундаментальних прав людини тощо [37].

Серед завдань, поставлених перед ООН, Статут Організації ставить на перше місце підтримання миру і міжнародної безпеки (ст. 1.1). Відповідно до ст. 24, головну відповідальність у цьому покладено на Раду Безпеки (РБ).

У Розділі VII Статуту «Дії щодо загрози миру, порушень миру й актів агресії»[36] передбачена система колективної безпеки, що включає право вдаватися до сили і примусу в разі провалу спроб мирного вирішення спорів. Рада Безпеки може застосовувати військові дії (ст. 42). Для цього вона має у своєму розпорядженні постійні збройні сили (ст. 43), стратегічне керівництво якими доручено Військово-Штабному Комітету (ст. 46 і 47) [36].

Протягом усієї «холодної війни» система колективної безпеки залишалася паралізованою протистоянням ідеологічних блоків, пов'язаних з потужними державами, членами Ради Безпеки. Система мирного вирішення спорів, передбачена в Розділі VI Статуту, виявилася недостатньою.

Сьогодні застосування на міжнародному рівні сили, передбачене Розділом VII для ситуацій, що загрожують міжнародному миру і безпеці, продовжує нашоувхуватися на опір, тому що в залежності від того, яка країна виявилася порушеною кризою, постійні члени Ради Безпеки використовують своє право вето. У 1956 р., в зв'язку з кризою навколо Суецького каналу, для уникнення таких безальтернативних ситуацій, Об'єднані Нації створили Операції з підтримання миру (ОПМ), які краще відомі під назвою «блакитні каски». По суті, вони виступили тимчасовим та паліативним заходом, покликаним підмінити собою застосування сили, коли консенсус з цього питання відсутній. Відсутність чіткої правової бази призвела до того, що дослідники говорять про так званій «Розділ шість з половиною», на підставі якого проводяться ці операції [11].

Згодом Рада Безпеки об'єднала зусилля з деякими регіональними організаціями, такими як ЕКОВАС (в Ліберії і в Сьєрра-Леоне у 2003 році) і Африканський союз (Змішана місія ООН і Африканського союзу в Дарфурі з 2007 року), щоб краще реагувати на кризові ситуації відповідно до ст. 52 і 53 Статуту ООН. Рада Безпеки також самостійно дозволила застосування сили в деяких ситуаціях, передавши це право коаліції держав (операція МСВТ, що проводилася Австралією в Східному Тиморі в 1999 р.) або оборонним організаціям, таким як НАТО (МССБ в Афганістані з 2001 р. або СДК в Косово з 1999 р.) або Африканський союз (АМІСОМ в Сомалі з 2007 р.).

Деякі з цих місій зазнали серйозний провал, як, наприклад, в колишній Югославії та Руанді, коли кривава різанина населення, яке було під охороною ООН, змусила засумніватися в роботі цих місій і зумовила необхідність розробки нових доктрин про сутність і умови застосування сили для захисту населення. Також це призвело до уточнення гуманітарного плану щодо застосування збройних операцій сил ООН, які виступають одночасно в ролі комбатантів, що беруть участь в конфлікті, і в ролі сили, що забезпечує безпеку і стабілізацію, яка бере участь в управлінні громадським порядком і застосуванні закону [13].

Незважаючи на те, що, згідно зі Статутом ООН, питання підтримання миру знаходяться у віданні Ради Безпеки, Генеральна Асамблея також може вживати заходів у цій галузі у всіх випадках, особливо, коли були підстави вбачити загрозу миру або порушення миру або акт агресії, [12] якщо Рада Безпеки не в змозі досягти рішення через розбіжності постійних членів (Резолюція №377 (V) «Єдність на користь миру» від 3 листопада 1950 р). Генеральна Асамблея не може прийняти рішення про застосування сили, але може негайно розглянути питання, щоб винести відповідні рекомендації щодо прийняття колективних заходів для підтримки або відновлення миру і міжнародної безпеки. Асамблея також може передати справу до Міжнародного Суду. Це відбувалося неодноразово, зокрема в 2004 р., коли постало питання про законність будівництва Ізраїлем стіни на окупованій палестинській території [12].

Для ініціації миротворчої операції і визначення її завдань потрібна резолюція Ради Безпеки, оскільки ОПМ знаходяться в її підпорядкуванні. Відповідальним за організацію і проведення операції миротворчих сил ООН визначений Генеральний секретар Ради Безпеки. Різні відділи Секретаріату, зокрема, Департамент операцій з підтримання миру (ДОПМ), надають йому підтримку. Організація миротворчих сил доручена Генеральному секретарю: він звертається до держав-членів із закликом мобілізувати війська і відбирає, погодивши з РБ, національний склад контингенту. Потім ООН підписує угоду з кожною країною, що надає їй війська.

Генеральний секретар сам укладає окремі угоди з державами-членами ООН про створення ЮНСАС, Системи резервних угод Організації Об'єднаних Націй (UNSAS – United Nations Stand by Arrangement System), покликаних сприяти якнайшвидшому розгортанню операцій з підтримки миру. 3 грудня 1999 р. 87 держав-членів надали ООН контингент загальною чисельністю 147 500 осіб, а 63 з них офіційно закріпили свою участь, підписавши з ООН меморандум про домовленість. Хоча цей механізм дозволяє надати військові

сили у встановлені терміни (від 30 до 90 днів в залежності від типу операцій), він не дає ніяких гарантій, що війська для ОПМ будуть надані автоматично.

Як правило, миротворчі операції не можуть бути організовані без згоди країни, на території якої вони проводяться, а також без згоди всіх інших зацікавлених сторін.

Отримавши згоду, ООН укладає з державою письмову угоду, в якій визначені всі питання і проблеми, пов'язані з проведенням операції (адміністративні, логістичні, юридичні та ін.) [19].

Генеральний секретар, за погодженням з Радою Безпеки, призначає Головнокомандувача, а для великомасштабних операцій, що включають проблеми цивільного характеру, до нього приєднується спеціальний представник. В їх завдання входить оперативне (військове і політичне) командування на місцях. Їх міжнародний статус забезпечує їм повну незалежність від держав, які надали їм війська. Головнокомандувач сам формує свій Генеральний штаб з числа офіцерів національного контингенту, наданих в його розпорядження.

Міжнародні збройні сили безпосередньо підпорядковані ООН. Тому командування національних контингентів має керуватися наказами, отриманими від Головнокомандувача. Крім цього, вони зобов'язані підкорятися вимогам військового статуту своїх власних країн [15].

Головнокомандувач несе повну відповідальність за порядок і дисципліну, він створює управління військової поліції, яким керує і призначає його склад. Військова поліція має право брати під варту військовослужбовців, а командувач може приймати рішення про певні призначення або переведення, що замінюють собою санкції. Він також може звернутися до держав з проханням відкликати того чи іншого військовослужбовця. Проте, дисциплінарні повноваження належать виключно до компетенції держави, що надала війська. Така держава спеціально з цією метою призначає зі свого контингенту офіцера, який виконує роль начальника військової поліції на державному рівні. Головнокомандувача інформують про дисциплінарні заходи,

і, якщо він вважає їх недостатніми, він може давати рекомендації командувачам національного контингенту, і навіть уряду, який надав війська [21].

Після закінчення періоду «холодної війни», з проханням про втручання такого роду до ООН зверталися надзвичайно часто: протягом п'яти років було організовано в три рази більше операцій, ніж за попередні сорок років. До червня 2015 р. налічувалося 16 миротворчих операцій, в них взяли участь 94 000 військовослужбовців зі 120 країн.

Таке колосальне зростання кількості миротворчих операцій має фінансові наслідки. Так, виділений ОПМ бюджет сильно збільшився за кілька десятиліть. Він становив 153 млн. дол. в 1975 р., досяг 3,6 млрд. дол. в 1995 р., впав до 1 млрд. дол. в 1998 р. і, згодом, виріс до 7,6 млрд. дол. за період 2011/2012 рр. В цілому вартість миротворчих операцій з 1948 по 2010 рік оцінювалася в 69 млрд. дол.

Бюджет поповнюється завдяки внескам, що надходять у відповідності з спеціальною шкалою від чотирьох категорій країн: постійні члени, промислово розвинені, що розвиваються і найменш розвинені країни. Проте, насправді бюджет фінансується майже виключно промислово розвиненими країнами, але їх заборгованість до бюджету ОПМ постійно зростає. У червні 2012 р. вона досягла 1,26 млрд. дол. В результаті ООН попросила на три-чотири роки розстрочку виплати боргів державам, які надають їй війська. Ще у 1992 р. Генеральною Асамблеєю був створений фонд для підтримки миру, що склав 150 млн. дол., але це не допомогло покінчити з нестачею коштів, що в кінцевому підсумку вплинуло на виконання місій на місцях. Так, у червні 2010 р. доступні кошти резервних фондів становили 139 млн. дол. [22].

В 2013-2014 фінансовому році миротворчі витрати склали 7,54 млрд. дол. У 2013 р. найбільшими спонсорами фінансових внесків для операцій Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру були: США (28,38%), Японія (10,83%), Франція (7,22%), Німеччина (7,14%), Сполучене Королівство (6,68%), Китай (6,64%), Італія (4,45%), Росія (3,15%), Канада (2,98%) та Іспанія (2,97%) [14].

1.2. Типи миротворчих операцій

Згадана кількісна еволюція супроводжувалася еволюцією якості операцій. У доповіді «Порядок денний для миру» (А/47/277-S/24111, від 17 червня 1992 р.) колишній Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі спробував ввести раціоналізацію миротворчих операцій. У доповіді було виділено кілька різних місій, і кожної з них було дано точне визначення. У 1995 р. в Додатку до «Порядку денного для миру» (А/50/60-S/1995/1 від 3 січня 1995 р.) було відзначено, що ООН для здійснення контролю і врегулювання як внутрішніх, так і міждержавних конфліктів, використовує різноманітні стратегії, такі як превентивна дипломатія, підтримання миру, відновлення миру, миротворчість і миробудівництво, роззброєння, санкції, вимушене замирення, що відповідає різним типам ОПМ. На сьогоднішній день «підтримання миру» продовжує залишатися загальноприйнятим офіційним найменуванням, об'єднуючим по суті різні типи операцій [10].

Сучасні наукові дослідження виокремлюють наступні типи миротворчих операцій:

1. Класичні операції, або операції першого покоління з підтримки миру.

З 1949 по 1988 рр. було проведено тридцять ОПМ. Як принципи, так і їх проведення схильні до суттєвих обмежень. Втручання миротворців керується трьома найважливішими принципами:

- згода сторін: втручання не може відбутися без згоди держав, на території яких будуть розміщені війська;

- неупередженість: операції з підтримання миру ні в найменшій мірі не вирішують питань про права, претензії або позиції сторін, що перебувають у конфлікті. Це означає, що в завдання операцій не входить визначення агресора або його жертви;

- незастосування сили: «блакитним каскам» застосування сили забороняється, за винятком випадків самооборони.

Дії учасників таких операцій мають два основних напрямки: перебувати між сторонами, що перебувають у конфлікті, і спостерігати за дотриманням угоди про припинення вогню. Така нескладна роль «блакитних касок» під час міжнародних конфліктів по суті відповідає обмеженому простору для маневру ООН періоду «холодної війни» [22].

2. Операції другого покоління.

До кінця 80-х років справа підтримання миру починає претендувати на більше: мова йде вже не тільки про стабілізацію ситуації, а й про участь в глобальному політичному врегулюванні. Ставляться найрізноманітніші завдання: організація виборів і контроль над їх проведенням, національне примирення і проблеми демобілізації, працевлаштування і включення в суспільне життя колишніх комбатантів, контроль за дотриманням прав людини та інформування населення, розмінування та ін.

Прикладів такого роду діяльності також достатньо:

- група надання допомоги ООН під час перехідного періоду в Намібії (ЮНТАГ, в 1989-1990 рр.);

- дві місії ООН в Камбоджі: одна для підготовки, а інша – для організації переходу до нового правління (ПМООНК і ЮНТАК з 1991 по 1993 рр.);

- місія зі спостереження в Сальвадорі (МНООНС з 1991 по 1995 рр.) та ін.

Таким чином, операції, що проводилися вже безпосередньо на території держав, мали все більш різноманітні завдання. Проте, як і раніше, необхідне суворе дотримання вищенаведених трьох основних принципів [30].

3. Операції третього покоління.

У зв'язку з нападками на «право втручання» вся система «підтримання миру» піддалася радикальному перегляду. Були створені три нововведення:

- 1) з одного боку, гуманітарні повноваження ООН були розширені після того, як «гуманітарні кризи» були кваліфіковані як «загроза миру і міжнародної безпеки», а на Розділ VII Статуту стали посилатися, щоб обґрунтувати військове втручання з гуманітарними цілями;

2) з іншого боку, операції, що проводяться на підставі Розділу VII, в яких до цього збройні сили застосовувалися тільки у випадках самооборони, стали носити примусовий характер;

3) також ООН делегувала застосування сили національним контингентам, що належить або коаліції *ad hoc*, або регіональній організації. Такі операції не перебувають під прямим командуванням ООН. Однак, теоретично відповідальність за їх проведення покладається на Раду Безпеки, оскільки саме на неї покладено головну відповідальність за підтримання миру і міжнародної безпеки (у відповідності до ст. 24 Статуту ООН) [27].

Так з'явилися гуманітарно-військові операції нового типу, що розгортаються також під час внутрішньодержавних збройних конфліктів і кризових ситуацій. Іноді говорять про третє покоління операцій з підтримки миру, і поряд з такими миротворчими операціями виділяються операції по відновленню миру і миробудівництву.

В обох випадках Статутом вони особливо передбачені не були, незважаючи на те, що для обґрунтування застосування сили стало прийнято посилалися на Розділ VII.

Операції під командуванням ООН за задумом не повинні були мати примусового характеру, але додатковий мандат узаконив застосування сили для захисту поставок гуманітарної допомоги та/або цивільного населення.

Війська ООН складаються або виключно з «блакитних касок» (СООНО – на початку конфлікту в Боснії, ЮНОСОМ II – в Сомалі), або – до «блакитних касок» приєднуються національні піхотні війська або ВПС (європейські сили швидкого реагування в Македонії та в Боснії), а іноді і контингент з регіональної військової організації (НАТО в Боснії). З цієї причини в доповіді «Порядок денний для миру» пропонувалося замінити «блакитні каски» «збройними миротворчими силами».

Зміна мандата МООНДРК (сьогодні МООНСДРК) в ДРК прекрасно ілюструє цю тенденцію. З 2007 р. збройні сили ООН офіційно беруть участь у військових операціях конголезької армії (ВСДРК), зокрема, щоб відновити

авторитет держави Конго в звільнених від збройних груп районах. В ім'я відновлення миру і поліпшення безпеки на конголезької території МООНСДРК відмовляється від принципу неупередженості по відношенню до різних учасників збройного конфлікту.

Уповноважені або санкціоновані ООН операції не проводяться під прямим командуванням ООН, незважаючи на те, що Рада Безпеки надала їм право на застосування сили.

Таким чином ці операції завжди носять примусовий характер. «Блакитні каски» в них не беруть участь. Війська складаються або з національних контингентів міжнародної коаліції *ad hoc* (операція «Повернення надії» в Сомалі в 1993 р. під американським командуванням, операція «Бірюза» в Руанді в 1994 р. під французьким командуванням і МСВТ в Східному Тиморі в 1999 р. році під австралійським командуванням), або з військ міжнародної коаліції, створеної в рамках регіональної організації (СВС в 1995 р., а потім СФОР в 1996 р. в Боснії під командуванням НАТО, СДК в 1999 р. в Косово під контролем НАТО; Багатосторонні сили з охорони в Албанії в 1997 р. під контролем ОБСЕ; а також МССБ в Афганістані з 2001 р. під контролем НАТО або АМІСОМ в Сомалі з 2007 р. під контролем Африканського союзу) [30, с.131].

Відповідно, на практиці діяльність Ради Безпеки ООН з підтримки миру та безпеки полягає у визначенні тих чи інших санкцій проти держав-порушників, включаючи:

- військові операції проти Ради Безпеки ООН та їх союзників;
- введення миротворчих формувань та підтримання миру за допомогою таких формувань в зонах конфлікту;
- організація врегулювання ситуації на території після конфлікту;
- створення адміністрації під контролем міжнародної спільноти в зоні конфлікту [28].

1.3. Порядок і особливості застосування збройної сили для захисту населення

Виведення військ ООН під час геноциду в Руанді в 1994 р. та їх бездіяльність під час нападу і різанини населення в охоронюваному ООН районі в Сребрениці в колишній Югославії в 1995 р. викликали істотний перегляд функціонування і доктрини миротворчих операцій ООН. У 2000 р. доповідь створеної за запитом Генерального секретаря Групи по операціях Організації Об'єднаних Націй на користь миру під керівництвом Лахдара Брахімі (відома також як «доповідь Брахімі») дозволила проаналізувати структурні причини цих провалів. Рекомендації доповіді послужили основою для подальшого доопрацювання як правової основи мандатів, так і співвідношення матеріальних військових засобів заявленим цілям.

У правовій площині необхідно було зняти обмеження на використання збройної сили миротворцями ООН тільки ситуаціями самооборони, не перетворюючи при цьому сили ООН на воюючу сторону в конфлікті.

У матеріальній площині необхідно було відмовитися від доктрини символічного залякування, в рамках якої контингент миротворців опинявся в ситуації уразливості через нестачу чисельності і матеріальних можливостей і, як наслідок, був нездатний ефективним чином вдаватися до сили в разі загрози, не ставлячи при цьому під удар свою власну безпеку.

Нарешті, в тому, що стосується доктрини, необхідно було вибирати між часом несумісними елементами деяких мандатів. Небезпека, яка складалася в наївному і демагогічному поєднанні потенційно несумісних місій, була в неявній формі визнана Високим представником ООН в колишній Югославії, який виправдовував незастосування ООН сили під час нападу на об'єкт, що охоронявся у районі Сребрениці тим, що застосування сили ООН поставило б під загрозу безпеку голландського батальйону миротворців ООН, а також мирні переговори, що проводилися в той час між різними сторонами, що перебували у конфлікті в Боснії.

Рекомендації, що містяться в доповіді, були враховані Генеральним секретарем ООН в наступні роки і використані для кращого складання мандатів і відновлення глобального дослідження доктрини захисту населення [29].

Так, з початку 2000 р. більшість мандатів сил ООН були змінені, щоб уникнути правового безсилля в разі масових вбивств населення. Тепер текст мандата не містить обмежень на застосування сили виключно в ситуаціях самооборони; силу дозволяється застосовувати в ситуаціях, коли населенню «безпосередньо загрожує застосування фізичного насильства» в районах розгортання сил ООН, при наявності військових засобів і без ризику для контингенту ООН. При цьому такий дозвіл застосовувати силу для захисту населення не є обов'язком, оскільки він залежить від оцінки ситуації командувачами контингентом, які повинні діяти з урахуванням наявних військових засобів і не піддавати ризику свої війська і свою місію.

Публікація в грудні 2001 р. доповіді «Обов'язок захищати» Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету заклала основи нової доктрини, яка виправдовує право застосовувати збройну силу для захисту населення, якому загрожує небезпека.

Метою роботи Комісії було визначення, зокрема, в світлі геноциду в Руанді, обставин, що дозволяють примирити принцип державного суверенітету і невтручання з принципом міжнародної військової інтервенції для захисту населення. Концепція «обов'язок захищати» (англійською «R2P») уособлює цей компроміс, стверджуючи, що суверенітет – це не абсолютне право, але відповідальність держави по відношенню до свого населення.

Нагадуючи, що саме на державу в першу чергу лягає обов'язок гарантувати захист населення, доктрина посилається на зобов'язання держав виявляти солідарність. Вона також допускає право міжнародного співтовариства або окремих держав здійснювати втручання в разі серйозних порушень прав людини, таких як етнічні чистки, військові злочини, злочини проти людяності або геноцид, якщо відповідна держава нездатна або не бажає захищати своє населення [30].

У теоретичному плані концепт захисту населення країни означає перегляд основ міжнародного права, а саме принципу невтручання у внутрішні справи держави, оскільки він передбачає наявність ситуацій, в яких можна проігнорувати суверенітет держави.

По суті, обов'язок захищати – це дуже широкий концепт, який може підтримати вже існуючі прерогативи Ради Безпеки ООН, що дозволяють йому вдаватися до сили проти держави і нав'язувати йому свої рішення, такі, як санкції або юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Однак, при використанні в рамках Ради Безпеки ООН цей принцип втрачає всю свою основу в якості юридичного права або обов'язки і залежить тільки від політичного рішення п'яти постійних членів Ради, які мають можливість скористатися правом вето. Ніщо також не заважає деяким державам, посиляючись на цю доктрину, почати в деяких ситуаціях військову інтервенцію без санкції ООН. Військова інтервенція США і коаліції союзників в Ірак, що почалася в березні 2003 р. без санкції на те Ради Безпеки, є яскравим прикладом цього [8].

Проте Генеральна Асамблея ООН прийняла і включила принципи обов'язку захищати до параграфів 138 та 139 «Підсумкового документа Всесвітнього саміту ООН 2005 р.». У 2006 р. резолюція №1674 Ради Безпеки закріпила ці положення, не змінюючи формулювання.

У січні 2009 р. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун опублікував доповідь про виконання принципу обов'язку захищати, в якому вказані три основних елементи: обов'язок держав щодо захисту, міжнародна допомога та створення потенціалу, а також своєчасне і рішуче реагування. У доповіді ставилася мета уточнити поняття «обов'язок захищати», згідно з яким цей обов'язок в першу чергу покладається на суверенну державу, а вже потім на міжнародне співтовариство, якщо держава виявляється не в змозі або не бажає захищати населення від найтяжчих злочинів; обов'язок захищати вступатиме союзником, а не противником суверенітету. Він виникає з позитивного і

конструктивного поняття «суверенітет як відповідальність», а не з менш масштабної ідеї гуманітарної інтервенції [7].

Застосування сили міжнародним співтовариством проти Лівії, санкціоноване резолюцією №1973 Ради Безпеки ООН від 17 березня 2011 р., показало, як складно обмежити військове втручання виключно захистом населення. Якою б не була гуманітарна мета військової інтервенції, вона не може гарантувати повного політичного і військового нейтралітету. Військові дії, що вживаються для захисту населення, неминуче обертаються військовим ослабленням однієї зі сторін конфлікту на користь іншої [4].

Незважаючи на видиму формалізацію, доктрина не має ні надійної правової основи в контексті міжнародного права, здатної визначити зміст і межі прав і обов'язків, на які вона посилається, ні можливості розсудити між етичними намірами і політичними і військовими діями, що з неї випливають. Ця доктрина походить на завуальоване визначення права на втручання відповідно до ідеї, розробленої на початку 1990-х рр. французькою дипломатією. Вона має ті ж слабкості, що складаються в зіставленні етичних намірів і політичних і військових дій без будь-якого їх врегулювання [6].

У тій мірі, в якій ця доктрина дозволяє збройну інтервенцію, її слід розглядати не з точки зору намірів, а з точки зору відповідних дій. Якими б не були благородними наміри, ця доктрина, по суті, відноситься до *jus ad bellum*, тобто вона виходить з обґрунтувань права війни. *Jus ad bellum*, іншими словами, право війни, протягом багатьох століть було предметом філософських і юридичних досліджень. Теорія справедливої війни в різні епохи пропонувала різні мотиви для легалізації і виправдання прийнятності війни за межами офіційно визнаних випадків, коли військові дії ведуться в відповідь на зовнішню агресію [3].

З 1945 р. Статут ООН визнає лише один законний привід, що дозволяє вдатися до військових дій між державами, і в Статуті він визначається як самооборона в разі збройного нападу (ст. 51 Статуту ООН), до тих пір, поки

ООН не вживатиме колективні військові дії для захисту держави, яка зазнала нападу.

Будь-яке застосування державою збройної сили за винятком законних причин, визнаних ООН, є злочином відповідно до міжнародного кримінального права: злочин проти миру по визначенню Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу і злочин агресії відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду [31].

Як зауважують дослідники, не варто недооцінювати небезпеку, яка криється за поверненням поняття справедливої війни в міжнародні відносини, і потенціал лібералізації застосування державами сили зі свого почину, а не тільки за рішенням ООН. По суті, якщо принцип справедливої війни в ім'я захисту населення буде визнаний як такий, він не зможе залишатися повністю в підпорядкуванні непередбачуваного голосування і використання права вето всередині Ради Безпеки. Ніщо не зможе перешкодити тому, що цей принцип буде задіяний і без дозволу Ради Безпеки ООН, якщо останній зайде в глухий кут через використання права вето. Така точка зору вчених аргументована тим, що існування права не може в теорії зводитися до правил процедури [38].

Незважаючи на зміни в концепті справедливої війни, що відбувалися з часом, ще з часів Фоми Аквінського було зрозумілим, що війна не може бути справедливою лише в силу своїх намірів. Що стосується обов'язку захищати, вкрай важливо вийти за рамки намірів захищати, щоб офіційно затвердити умови і зобов'язання, пов'язані з застосованими способами і з результатами військових інтервенцій, що проходять в цьому контексті.

Таким чином, вирішення дилеми «вбити або дозволити померти» не може бути знайдено в застосуванні сили в ім'я захисту (*jus ad bellum*). Потрібно уточнювати обов'язки, покладені на міжнародні збройні сили, коли вони використовують силу, і ті обов'язки, які вони накладають на відносини з населенням, коли такі сили діють в ситуаціях стабілізації або окупації іноземних територій (*jus in bello*) [31].

Велика різноманітність міжнародних військових інтервенцій, проведених за останні тридцять років, охоплює весь спектр від класичного підтримання миру до участі в боях і до відновлення верховенства права.

У зв'язку з різноманітними формами інтервенції постає питання про право, що застосовується до сил Об'єднаних Націй, і все частіше на нього дається диференційована відповідь в залежності від того, чи беруть участь міжнародні сили в бойових операціях, в окупації, стабілізації або охорони громадського порядку, спільно з національною владою або без неї [40].

В рамках дослідження також доцільно проаналізувати особливості операцій з підтримання миру.

Такі операції Статутом ООН прямо не передбачені. Вони з'явилися в якості спеціальної стратегії (ad hoc) Ради Безпеки у відповідь на такі ситуації, в яких вирішення спорів мирним шляхом зазнало невдачі, а застосування сили на підставі Розділу VII виявилось неможливим. Теоретично, в таких операціях повинні дотримуватися трьох найважливіших принципів:

- 1) вони не можуть бути організовані без згоди тих сторін, що знаходяться в конфлікті;
- 2) вони повинні бути неупередженими;
- 3) забороняється вдаватися до сили, за винятком випадків застосування самооборони [32].

Миротворчі операції, проведені за останні тридцять років (в три рази більше, ніж за часів «холодної війни») змінили саме поняття «підтримання миру». Вони стали дедалі різноманітнішими за своєю формою і цілями, і включають відновлення миру або миробудівництво, відступаючи від тих трьох вихідних принципів, що перераховані вище.

Деякі операції виступають нав'язаними державами, і тоді сили ООН виявляються стороною, перебуває в конфлікті.

Дозвіл застосовувати силу не тільки в разі самооборони, але і в інших ситуаціях, а саме для захисту цивільного населення і гуманітарних поставок, також вступає в протиріччя з принципом обмеженого застосування сили і може

створити пряму військову перевагу для однієї зі сторін, що перебувають у конфлікті, і таким чином порушити офіційний нейтралітет миротворчих сил [40].

Різноманіття цієї діяльності веде до поступового уточнення положень міжнародного гуманітарного права і права в галузі прав людини, яких повинен дотримуватися контингент ООН в своїх бойових операціях, а також і в операціях з миробудівництва або при занятті деяких територій.

Як би там не було, мандати операцій з підтримки миру містять все більше складових, пов'язаних із захистом цивільних осіб. Це, зокрема, пов'язано з появою в 2001 р. в рамках ООН концепту «обов'язок захищати», згідно з яким міжнародне співтовариство повинно втручатися в разі грубих порушень прав людини, а саме в разі військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, коли відповідна держава не здатна або не хоче захистити вразливе населення.

Статут Міжнародного кримінального суду і звичайне міжнародне гуманітарне право забороняють нападати на персонал, задіяний в місії з підтримання миру відповідно до Статуту ООН, поки цей персонал має право на захист, яким можуть користуватися цивільні особи, а також і цивільні об'єкти, що відповідає міжнародному гуманітарному праву (відповідно до Норми 33 Дослідження про звичайне міжнародне гуманітарне право, який був опублікований Міжнародним комітетом Червоного Хреста в 2005 р.) [17].

Висновки до розділу 1

Перший розділ магістерської роботи присвячений історичним та організаційно-правовим аспектам міжнародного регулювання здійснення військових операцій, санкціонованих радою безпеки ООН.

На сьогодні право на санкціонування застосування сили в системі колективної безпеки належить Організації Об'єднаних Націй. Статут ООН кодифікує на міжнародному рівні основоположні принципи міжнародних відносин – від суверенної рівності держав до заборони застосування сили у міжнародних відносинах, утвердження фундаментальних прав людини тощо.

Що ми бачимо на практиці, діяльність Ради Безпеки ООН про дії, які стосуються підтримки миру та безпеки, полягала лише у застосуванні ряду санкцій проти держав-агресорів, а саме:

- 1) військові операції проти них;
- 2) введення миротворчих формувань в зони конфлікту;
- 3) організацію післяконфліктного врегулювання;
- 4) створення міжнародної адміністрації в зоні конфлікту.

Після того, як Рада Безпеки ООН затвердить рішення, вони вправі відправляти миротворців у регіони, де збройні конфлікти були недавно зупинені, або не на довгий термін призупинилися, це зроблено для того, щоб було забезпечено дотримання певних умов переговорів, що не дасть можливість окремим структурам відновити військові дії. Однак існує певна проблема, а саме ООН не може мати своєї власної армії, і єдиний вихід з даної ситуації це можливість надання сил для миротворчих операцій іншими державами, які входять в склад ООН. Ці солдати іноді називаються «блакитними касками» через особливі каски на головах миротворців [17].

Всі такі операції ООН будуть фінансуватися за певною формулою, яка виводиться з регулярної шкали фінансування, також враховується сума внесків членів Ради Безпеки. [37].

РОЗДІЛ 2

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗАСОБИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЙ, САНКЦІОНОВАНИХ РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН

2.1. Дискусія щодо міжнародної відповідальності військ, розгорнутих в місіях ООН

У зв'язку з розширенням можливості вдаватися до збройної сили під час операцій з підтримки миру гостро постає питання про застосування міжнародного гуманітарного права до сил ООН, а також про відповідальність військовослужбовців цих збройних сил в разі невідповідної поведінки на місцях. З 1956 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста вважає, що надзвичайні сили ООН зобов'язані дотримуватися міжнародного гуманітарного права [18]. Така позиція натрапила на енергійний опір з боку ООН і її членів і продовжує викликати дискусії як з політичних, так і з юридичних причин. Зауважувалося, що Женевські конвенції і Додаткові протоколи підписували держави-члени, а не сама Організація Об'єднаних Націй. До того ж, Конвенціями особливо не передбачені операції з підтримання миру.

Багато років в якості компромісного рішення в мандат миротворчих операцій включалося положення про дотримання принципів і духу гуманітарного права [1]. Зазвичай наводяться Женевські конвенції 1949 р., Додаткові протоколи 1977 р. та Конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. У 1992 р. ці положення стали також включати в більшість угод, що підписуються силами ООН і урядом країни або території, де ці сили будуть розгорнуті [1].

У деяких пізніше укладених угодах вказувалося, що ООН повинна забезпечити проведення місії при дотриманні не тільки «принципів і духу», але також «принципів і норм» міжнародних конвенцій, що стосуються поведінки військовослужбовців [1].

З огляду на напади і акти насильства, яких зазнавали миротворці на місцях, 9 грудня 1994 р. (A/RES/49/59), Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про безпеку персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу. Набравши чинності 15 січня 1999 р., Конвенція, нарешті, побічно підтвердила можливість застосування міжнародного гуманітарного права щодо таких операцій. Так, незважаючи на те, що в ст. 2.2 цього документа уточнюється, що Конвенція не застосовується до сил Організації Об'єднаних Націй, розгорнутих в операціях з підтримання миру, санкціонованих Радою Безпеки на підставі Розділу VII Статуту Організації Об'єднаних Націй, в ст. 20 все ж нагадується, що ніщо в Конвенції не впливає на застосовність міжнародного гуманітарного права в зв'язку із захистом операцій і персоналу Організації Об'єднаних Націй [16].

Це питання було остаточно вирішено в Бюлетені від 6 серпня 1999 р. Генерального секретаря ООН «Дотримання силами Організації Об'єднаних Націй норм міжнародного гуманітарного права». [16] У тексті стверджується, що основоположні принципи і норми міжнародного гуманітарного права застосовні до сил Організації Об'єднаних Націй, коли вони активно беруть участь в якості комбатантів в міжнародному або внутрішньому збройному конфлікті. У Бюлетені уточнюється, що миротворці зобов'язані також дотримуватися положень міжнародно-правових документів, до яких приєдналися країни, чийми громадянами вони є [16].

Питання відповідальності в разі порушення міжнародного гуманітарного права міжнародними силами ставиться з точки зору дисциплінарних стягнень або кримінального покарання, але також і з позиції можливої компенсації збитків потерпілим.

У Бюлетені Генерального секретаря уточнюється, що в разі порушень норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовці сил Організації Об'єднаних Націй підлягають судовому переслідуванню в судах своєї країни. При цьому ООН має в своєму розпорядженні на місцях відділи по розслідуванню, що реєструють скарги і проводять деякі розслідування.

Що стосується можливих вимог компенсації, миротворчі сили, які проводять операції під мандатом ООН, є допоміжними органами ООН, і, отже, Організація несе відповідальність за відшкодування шкоди в разі вчинення порушень або заподіяння шкоди підконтрольним їй персоналом.

Таким чином, вважається відносно легко встановити відповідальність військ, які належать до національних або регіональних контингентів, яким ООН доручила операції з підтримання або відновлення миру. В даному випадку йдеться про застосування жорсткої військової сили. Рада Безпеки ООН лише санкціонує застосування такої сили за допомогою резолюції, а самі збройні сили підпорядковуються при цьому органам влади тих держав, що беруть участь. Отже, ці держави вже в якості сторін, що беруть участь в конфлікті, зобов'язані дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права. Таким чином, кожна держава несе відповідальність за дії своїх збройних сил, до того ж, не варто забувати про кримінальну та індивідуальну відповідальність, передбачену для винуватців серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [2].

Застосування міжнародного гуманітарного права до сил ООН, які виходять за суворі рамки самооборони, таким чином, встановлена і зачіпає сьогодні всі силові операції в контексті збройних конфліктів. Проте сьогодні предметом юридичних і політичних суперечок є визнання за ситуацією статусу збройного конфлікту в залежності від конкретної ситуації.

Якщо конфлікт не визнається, сили ООН повинні дотримуватися національного законодавства, яке стосується охорони громадського порядку, а також міжнародних конвенцій в області прав людини.

Все це, безперечно, впливає на право і умови застосування сили, на умови арештів та затримання, а також на обов'язок забезпечувати громадський порядок відповідно до міжнародного гуманітарного права, в ролі тієї сили, що виступає окупантською, або у співпраці з урядом, у відповідності до національного права і міжнародного права в сфері прав людини [5].

Незважаючи на деяку двозначність, міжнародне гуманітарне право застосовується щодо миротворчих операцій тільки в тому випадку, якщо вони організовані на підставі Розділу VII Статуту ООН.

Коли ООН делегує проведення операції одній або декільком державам-членам, миротворчі сили залишаються в підпорядкуванні національного командування. В такому випадку вони є стороною, яка бере участь в конфлікті, і повинні дотримуватися міжнародного гуманітарного права.

У випадку, коли контингенти перебувають під командуванням ООН, застосування міжнародного гуманітарного права дещо ускладнюється. Члени Об'єднаних Націй зобов'язані виконувати свій обов'язок у відповідності з міжнародним гуманітарним правом. При організації операцій з підтримання миру в угодах, підписаних ООН з державою, котра надала війська, і з державою, яка прийняла їх у себе, знову підкреслюється, що миротворчі сили повинні дотримуватися і поважати принципи, норми і дух міжнародного гуманітарного права [39].

Проте, в разі порушень міжнародного гуманітарного права, залучення самої ООН як такої до відповідальності досить ускладнене, тому що вона користується великою кількістю різних імунітетів. Імунітет поширюється також в індивідуальному порядку і на «блакитні каски».

Проте, в залежності від тяжкості скоєного злочину, іноді буває можливо залучити їх до відповідальності на підставі умов угоди, підписаної в момент створення цих сил. Для деяких тяжких злочинів імунітет не передбачений зовсім.

До того ж, існує можливість звернення з проханням до Генерального секретаря, щоб він скористався своїм правом позбавити імунітету персонал ООН (розділи 20 і 23 Конвенції 1946 р. про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй) [25].

2.2. Засоби правового захисту проти ООН в разі порушень норм міжнародного права

Доцільно зауважити, що скарги на ООН або на її персонал малоімовірні і надходять до судових інстанцій вкрай рідко. Вимога розслідувати такі трагедії, як геноцид в Руанді чи падіння Сребрениці (коли під час взяття міста в липні 1995 р. сербська армія знищила в Боснії половину цивільного населення) свідчить про те, наскільки важко притягнути до відповідальності як ООН, так і самі держави, які надали війська. Будь-яке розслідування нашоується на систему множинних імунітетів, що поширюються на людей і на документи як на рівні ООН, так і на рівні кожної окремої країни [20].

За всі дії командного складу збройних сил (головнокомандуючого і членів його генерального штабу) відповідальність покладена безпосередньо на Організацію Об'єднаних Націй.

За дії інших військовослужбовців ООН відповідає лише в разі правопорушень, скоєних при виконанні службових обов'язків. Незалежно від того, відповідають чи не відповідають ці дії конкретному наказові, саме ООН несе на них відповідальність, якщо в момент скоєння правопорушень винна в них особа перебувала в підпорядкуванні ООН. Якщо винуватець таких дій здійснив їх не при виконанні своєї служби, ООН відповідальності за них не несе, оскільки вони тим самим виходять зі сфери її командування. У цьому випадку за них відповідає держава, громадянином якої є винна особа. Між іншим, в угоді, підписаній між ООН і державами, які надали війська, передбачено, що ці держави стежать за тим, щоб принципи і дух міжнародного гуманітарного права були досконально відомі членам їх національного контингенту, які беруть участь в операціях. Проте, на практиці вже не раз відповідальність ООН була замішана у випадках порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних військовослужбовцями поза виконання ними службових обов'язків.

У всякому разі, відповідальність ООН не виключає відповідальності держав, оскільки військовослужбовці національних контингентів продовжують підкорятися своїм національним законам. Що стосується міжнародного гуманітарного права, вони подвійно зобов'язані дотримуватися його норми, як відповідно до військового регламенту, так і відповідно до свого національного законодавства, особливо, якщо держави є учасниками Женевських конвенцій та Додаткових протоколів [4].

Проте привести в дію механізм відповідальності Організації Об'єднаних Націй неймовірно складно.

На міжнародному рівні правовий захист передбачений лише в тому випадку, якщо збиток завдано державам або міжнародним організаціям. Для приватної або юридичної особи не існує ніяких засобів правового захисту у разі, якщо збиток їм було завдано міжнародною організацією, за винятком тих випадків, коли така можливість вже передбачена в інституційній системі цієї організації.

На національному рівні зазвичай потерпілий, якому було завдано збитків, має можливість звернутися до національних судових органів за місцем заподіяння шкоди, або в своїй державі. У разі позову проти ООН така можливість відсутня, тому що ООН користується юрисдикційним імунітетом (ст. 104 Статуту ООН; ст. II Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй 1946 року). Національні судові органи в даному випадку не мають змоги розглядати справу [17].

Серед сучасних механізмів правового захисту проти Організації Об'єднаних Націй виокремлюються наступні:

1. Адміністративний трибунал ООН (АТООН): для приватних осіб і неурядових організацій (НУО), що мають договір з ООН. Звертатися в АТООН можуть виключно службовці цієї організації, а також «будь-яка особа, яка здатна довести, що вона може претендувати на права, що випливають з будь-якого трудового договору або умов призначення» (відповідно ст. 2.2 b) Статуту трибуналу) [33]. Саме на такій основі НУО, які уклали договори з ООН,

теоретично могли б звертатися в АТООН. До того ж, вони можуть послатися на дане Міжнародним Судом визначення «міжнародного співробітника», (висновок 1949 р.): «Будь-яка особа, чи є вона службовцем ООН чи ні, має постійний або тимчасовий договір про найм, якій одним з органів Організації доручено виконання службових обов'язків або допомогу в їх виконанні в рамках цієї Організації. Отже, будь-яка особа, яка діє від імені ООН» [22]

2. Комісія за претензіями: приватні особи не мають жодних засобів правового захисту проти ООН. Проте Організація Об'єднаних Націй зобов'язана була передбачити відповідні способи вирішення спорів з питань приватного права, в яких Об'єднані Нації є стороною, а також «суперечок, які зачіпають будь-яку посадову особу Об'єднаних Націй, яка, в силу свого офіційного положення користується імунітетом, якщо Генеральний секретар не відмовився від цього імунітету» (відповідно до Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй 1946 р., ст. VIII, розд. 29, а, b) [25].

З цієї причини для кожної операції з підтримки миру, ООН створює спеціальну (ad hoc) несудову систему комісій з прийому скарг, принцип і спосіб функціонування якої включені в угоду про розгортання, підписаною з країною, на території якої розгортаються сили ООН. Це єдиний правовий захист, який має приватна особа проти Об'єднаних Націй. Нею також можуть користуватися юридичні особи, а значить, і НУО.

Між ООН і приймаючою державою укладається угода, в якій передбачається, що такій комісії слід розглядати будь-які суперечки або скарги в сфері приватного права, в яких Об'єднані Нації є стороною. Комісія складається з трьох членів, одного з них призначає Генеральний секретар ООН, іншого – уряд приймаючої держави, а третій призначається за спільною згодою перших двох, або, за відсутності такої згоди, президентом Міжнародного Суду.

Комісія за претензіями встановлює свої процесуальні норми. Її рішення оскарженню не підлягають і мають обов'язкову силу. Її судочинство не є відкритим (тобто, «закриті» судові процедури), і позивач не має доступу до

досьє ООН, оскільки її архіви користуються імунітетом. В кінці процедури потерпілому виплачується відшкодування (компенсація) [30].

3. Дипломатичний захист: приватні особи і НУО можуть користуватися іншим правовим захистом, якщо їх держава надасть свою згоду використовувати процедуру дипломатичного захисту. Це означає, що держава візьме на себе позов потерпілого. У цьому випадку справа вирішується між ООН і державою шляхом переговорів або за допомогою арбітражу.

Насправді, Міжнародний Суд не може прийняти на розгляд спір між ООН і приватною особою, як і в випадку з НУО, навіть при використанні процедури дипломатичного захисту, так як в області розгляду спорів до компетенції Міжнародного Суду входять тільки держави. Отже, міжнародні організації не можуть бути ні позивачами, ні відповідачами в Міжнародному Суді.

Процедура дипломатичного захисту при цьому залишається винятковою мірою, яка може бути використана державою потерпілого лише в дискреційному порядку. Після того як держава домовляється з ООН про суму відшкодування збитку, ООН виплачує цю компенсацію державі, яка її в дискреційному порядку розподіляє [7].

2.3. Засоби правового захисту проти військовослужбовців миротворчих сил ООН

У разі кримінальних правопорушень або злочинів військовослужбовці підпадають виключно під юрисдикцію тієї держави, громадянами якої вони є. Це передбачено в угоді між ООН і приймаючої країною і в угодах між ООН і державами, які надають їй війська. У разі серйозних порушень міжнародного гуманітарного права таке положення стає проблематичним, тому що воно вступає в протиріччя з принципом універсальної юрисдикції, що регулює припинення таких правопорушень.

Так, в гуманітарному праві передбачено, що всім державам ставиться в обов'язок пошук і покарання винуватців таких правопорушень. В силу ієрархії

правових норм цей обов'язок превалює над будь-якими іншими, що містяться в різних угодах, підписаних з нагоди розгортання військових операцій. Проте, на практиці важко уявити собі таку державу, яка дала б згоду іноземній юрисдикції передати до суду одного з військовослужбовців своїх збройних сил.

Крім того, в угоді, підписаній ООН з приймаючою державою, передбачено, що уряд цієї країни може передати інформацію головнокомандувачу і надати йому всі елементи доказів, наявні в його розпорядженні, якщо він вважає, що один з його військовослужбовців скоїв кримінальний злочин. Генеральний секретар повинен отримати для нього запевнення країн-учасниць про їх намір здійснити свою юрисдикцію стосовно правопорушень і злочинів, які могли б зробити військовослужбовці з їх контингенту [19].

Таким чином, імплементація кримінальної відповідальності військовослужбовців миротворчих військ стикається з проблемою імунітету від юрисдикції. Дійсно, як допоміжний орган ООН, миротворчі сили користуються привілеями та імунітетами, передбаченими в Конвенції 1946 р. Ця гарантія згадується в різних угодах, укладених в процесі формування військ.

Учасники миротворчих операцій користуються, таким чином, імунітетом від усіх правопорушень, скоєних при виконанні їх службових обов'язків, навіть після того, як вони вийшли зі складу учасників операції. Безумовно, цей імунітет не є абсолютним. У Конвенції 1946 р. (розділи 20 і 23) дійсно передбачено, що імунітет у всіх випадках може і повинен бути знятий Генеральним секретарем, якщо, на його думку, наявність імунітету може перешкодити здійсненню правосуддя і якщо його зняття не заподіє шкоди інтересам ООН. Таким чином, зняття імунітету знаходиться в дискреційному веденні Генерального секретаря ООН [32].

Наприклад, бельгійський і французький парламенти почали розслідування у справі про відповідальність своїх країн під час операції з підтримання миру в Руанді в 1994 р. В результаті цих розслідувань на національному рівні та на підставі даних в них рекомендацій, Генеральний

секретар ООН в свою чергу погодився почати розслідування щодо встановлення фактів, пов'язаних з реагуванням Організації Об'єднаних Націй на геноцид в Руанді [38].

При дослідженні засобів правового захисту проти військовослужбовців миротворчих сил ООН доцільно звернути увагу на особливості розслідувань та дисциплінарних стягнень, що здійснюються Об'єднаними Націями.

Після деякого числа гучних скандалів, що стосуються поведінки окремих миротворців, ООН розробила внутрішню політику, що дозволяє їй непрямим чином брати участь в дисциплінарному контролі за індивідуальною поведінкою різних контингентів, особливо у випадках сексуальних зловживань та експлуатації, зокрема неповнолітніх. Організація прийняла в 1998 р. Кодекс особистої поведінки для «блакитних касок» ООН. Паралельно з цим ООН налагодила навчання і організувала просвітницькі кампанії в приймаючих країнах, щоб ознайомити миротворців зі стандартами поведінки [1].

Співробітники Групи з питань поведінки та дисципліни Департаменту польової підтримки ООН повідомляють персоналу ООН і урядам приймаючих країн про передбачувані випадки неналежної поведінки. У 2006 р. було розпочато роботу по архівації інформації та відстеженню випадків передбачуваної неналежної поведінки. У липні 2008 р. Департамент польової підтримки ООН створив загальну базу даних і конфіденційну систему відстеження випадків передбачуваної неналежної поведінки, в якій підозрюються представники «блакитних касок».

У серйозних випадках передбачуваної неналежної поведінки за участі військового і поліцейського персоналу Організація Об'єднаних Націй може вирішити повернути на батьківщину відповідних військовослужбовців та виключити їх з участі в майбутніх операціях з підтримання миру. Як би там не було, за дисциплінарні покарання та судове переслідування відповідають судові органи країни, громадянином якої є військовослужбовець. По суті, члени військового контингенту, розгорнутого в рамках миротворчих місій, знаходяться повністю під юрисдикцією свого національного уряду.

Відповідальність за проведення розслідування і за наступні дисциплінарні покарання лягає на країни, які надали контингент, як це зазначено в типовому меморандумі про взаєморозуміння, схваленому Генеральною Асамблеєю ООН в 2007 р. Країни, що надали контингент, повинні потім відзвітувати перед ООН про результати розслідування і вжиті заходи [22].

Європейський суд з прав людини постійно розглядає справи про діяльність британських сил в Іраку, що діяли в рамках багатонаціональних сил, санкціонованих резолюцією №1511 Ради Безпеки ООН від 16 жовтня 2003 р. [22]. У двох своїх ухвалах 2011 р. Суд оголосив уряд Сполученого Королівства винним в порушенні Європейської конвенції про захист прав людини при здійсненні дій в якості окупаючої та керуючої держави в Іраку. ЄСПЛ заявив, що зобов'язання щодо прав людини продовжують діяти в період конфлікту одночасно з положеннями міжнародного гуманітарного права і мандатом, наданим ООН. Суд зазначив, що держава зберігає свої зобов'язання в галузі прав людини по відношенню до конкретних осіб і територій, над якими вона здійснює ефективний контроль [20].

У міжнародному праві передбачено, що для винуватців військових злочинів або злочинів проти людяності не існує можливості послатися на імунітет або на будь-який офіційний статус з метою уникнути правосуддя. Це положення передбачене в наступних документах:

- Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього, 1948 р. (ст. 4) [23];
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, 1984 р. (ст. 1) [26];
- міжнародне гуманітарне право (ЖІ, ст. 49; ЖІІ, ст. 50; ЖІІІ, ст. 129; ЖІІІІ, ст. 146) [22];
- Статут Нюрнберзького трибуналу (ст. 7) [35];
- Статут Міжнародних кримінальних трибуналів (МТКЮ, ст. 7.2; МУТР, ст. 6.2) [22];
- Статут Міжнародного кримінального суду (ст. 27) [34].

Висновки до розділу 2

Другий розділ магістерської роботи присвячено застосуванню норм міжнародного права та засобам правового захисту при здійсненні військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН.

Основоположні принципи і норми міжнародного гуманітарного права застосовні до сил ООН, коли вони активно беруть участь в якості комбатантів в міжнародному або внутрішньому збройному конфлікті. Миротворці зобов'язані також дотримуватися положень міжнародно-правових документів, до яких приєдналися країни, чиїми громадянами вони є.

За всі дії командного складу збройних сил (головнокомандуючого і членів його генерального штабу) відповідальність покладена безпосередньо на Організацію Об'єднаних Націй.

За дії інших військовослужбовців ООН відповідає лише в разі правопорушень, скоєних при виконанні службових обов'язків. Незалежно від того, відповідають чи не відповідають ці дії конкретному наказові, саме ООН несе на них відповідальність, якщо в момент скоєння правопорушень винна в них особа перебувала в підпорядкуванні ООН. Якщо винуватець таких дій здійснив їх не при виконанні своєї служби, ООН відповідальності за них не несе, оскільки вони тим самим виходять зі сфери її командування. У цьому випадку за них відповідає держава, громадянином якої є винна особа.

Відповідальність ООН не виключає відповідальності держав, оскільки військовослужбовці національних контингентів продовжують підкорятися своїм національним законам. Що стосується міжнародного гуманітарного права, вони зобов'язані дотримуватися його норми, як відповідно до військового регламенту, так і відповідно до свого національного законодавства.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження у магістерській роботі узагальнено механізм міжнародного регулювання здійснення військових операцій, санкціонованих Радою Безпеки ООН, і проаналізовано проблему міжнародної відповідальності. Для досягнення мети було вирішено низку завдань.

Внаслідок дослідження розвитку та організації міжнародно-правового регулювання застосування сили в системі колективної безпеки виявлено, що сила може виявитися необхідною для запобігання і у разі можливості ще й усуненні усіх можливих загроз миру та унеможливлення актів агресії та порушень мирових угод та миру в цілому. Військова сила, яка застосовується законним і належним чином, є життєво важливою складовою частиною будь-якої діючої системи колективної безпеки в будь-якому її визначенні – традиційно вузькому визначенні або більш широкому. На сьогодні право на санкціонування застосування сили в системі колективної безпеки належить Організації Об'єднаних Націй. Головну відповідальність у підтриманні мирових угод та міжнародної безпеки було покладено на РБООН.

Для здійснення контролю і врегулювання внутрішніх і міждержавних конфліктів ООН використовує різноманітні стратегії, такі як превентивна дипломатія, підтримання миру, відновлення миру, миротворчість і миробудівництво, роззброєння, санкції, вимушене замирення, що відповідає різним типам операцій з підтримання миру. На сьогоднішній день «підтримання миру» продовжує залишатися загальноприйнятим офіційним найменуванням, об'єднуючим по суті різні типи операцій.

При дослідженні порядку і особливостей застосування збройної сили для захисту населення виявлено, що здійснення ООН операцій з підтримання миру базується на дотриманні трьох ключових принципів: 1) операції з підтримання миру не можуть бути організовані без згоди тих сторін, що знаходяться в конфлікті; 2) такі операції повинні бути неупередженими; 3) забороняється вдаватися до сили, за винятком випадків застосування самооборони.

У зв'язку з розширенням можливості вдаватися до збройної сили під час операцій з підтримки миру у сучасній юридичній практиці виникають дискусії навколо питань про застосування міжнародного гуманітарного права до сил ООН, а також про відповідальність військовослужбовців цих збройних сил в разі невідповідної поведінки на місцях. Встановлено, що основоположні принципи і норми міжнародного гуманітарного права застосовуються до сил ООН, коли вони активно беруть участь в якості комбатантів в міжнародному або внутрішньому збройному конфлікті. Миротворці зобов'язані також дотримуватися положень міжнародно-правових документів, до яких приєдналися країни, чиїми громадянами вони є.

За всі дії командного складу збройних сил (головнокомандуючого і членів його генерального штабу) відповідальність покладена безпосередньо на Організацію Об'єднаних Націй. За дії інших військовослужбовців ООН відповідає в разі порушень, скоєних ними при виконанні службових обов'язків.

Привести в дію механізм відповідальності ООН при застосуванні сили досить складно. На міжнародному рівні правовий захист передбачений лише в тому випадку, якщо збиток завдано державам або міжнародним організаціям. Для приватної або юридичної особи не існує відповідних засобів правового захисту. На національному рівні для потерпілого можливості позову проти ООН не існує, тому що ООН користується юрисдикційним імунітетом.

Серед сучасних механізмів правового захисту проти Організації Об'єднаних Націй виокремлюються наступні: 1) Адміністративний трибунал ООН; 2) Комісія за претензіями; 3) дипломатичний захист.

У випадку кримінальних порушень або злочинів військовослужбовці підпадають виключно під юрисдикцію тієї держави, громадянами якої вони є. Це передбачено в угоді між ООН і приймаючої країною і в угодах між ООН і державами, які надають їй війська. У разі серйозних порушень міжнародного права таке положення стає проблематичним, тому що воно суперечить принципу універсальної юрисдикції, що регулює припинення цих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базов В. Загальна характеристика чинного законодавства щодо кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни (воєнні злочини). *Український часопис міжнародного права*. 2003. №4. С. 100-105.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Харків: Одиссей, 2008. 704 с.
3. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основні галузі: підручник. Київ: Либідь, 2004. 285 с.
4. Воронков Л.С. Права человека, основные свободы и универсальные ценности в международных отношениях. *Вестник МГИМО*. 2016. №4 (49). С. 88-98.
5. Гіждіван Л.Ю. Міжнародне гуманітарне право: програма спецкурсу. Чернівці: Рута, 2005. 44 с.
6. Гіждіван Л.Ю. Про сучасне розуміння предмета міжнародного гуманітарного права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки: збірник наукових праць*. 2005. Вип.29. С. 535-538.
7. Гнатовський М.М., Короткий Т.Р., Хендель Н.В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
8. Гришаева Л. Право-вето – важнейший вопрос реформы Совета Безопасности ООН. Позиции стран по реформе СБ. *Обозреватель*. 2006. №5. С. 18-24.
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол 1), 1977 р. URL: www.infodisk.com.ua, laws@. (дата звернення: 20.11.2020).
10. Дроздова Ю.В. Коллективная безопасность как институт права международной безопасности. *Национальный юридический журнал*. 2017. №2 (51). С.212-215.

11. Дроздова Ю.В. Поняття права міжнародної безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2016. №3. С. 413-417.
12. Заемский В.Ф. Миротворческая деятельность ООН: теория и практика: Опыт, механизмы, перспективы: дис. ... канд. политич. наук: 23.00.04. Москва, 2005. 126с.
13. Запарий Ю.В. Миротворческие операции ООН: становление концепции и ее реализация: Середина 1940-х-начало 1970-х гг.: дис. ... канд. истор. наук: 07.00.15. Екатеринбург, 2004. 273с.
14. Касинюк І.В. Санкції ради безпеки ООН за вчинення актів агресії: на прикладі санкцій щодо агресії Іраку проти Кувейту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Випуск 37. Том 3. С. 127-130.
15. Коньшева Ю.Е. Взаимодействие международного права и национального права в сфере защиты прав человека в условиях глобализации. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2009. №1. С. 217-220.
16. Ледях И.А. Обязательство соблюдения норм международного гуманитарного права в защиту жертв войны. *Труды Института государства и права РАН*. 2017. №1 (59). С. 141-158.
17. Ледях И.А. Обязательство соблюдения норм международного гуманитарного права в защиту жертв войны. *Труды Института государства и права РАН*. 2017. №1 (59). С. 141-158.
18. Лисик В. Міжнародний Комітет Червоного Хреста – особливий суб'єкт міжнародного права. *Вісник Львівського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2005. №15. С.242-247.
19. Нечаев В. Соблюдение основ международного права в контексте деятельности ООН. *Молодой ученый*. 2011. №7. Т.2. С. 22-25.
20. Николаев А.М. Нюрнбергский процесс и принцип уважения практики Европейского Суда по правам человека. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2016. №4. С. 61-81.

21. Погірко О.І. Основні принципи реалізації міжнародного гуманітарного права у складових структурах воєнної організації держави. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць*. Одеса: Юридична література, 2007. Вип.34. С. 29-36.
22. Практический словарь гуманитарного права. Врачи без границ. URL: <https://slovar-gumanitarnogo-prava.org/content/article/4/podderzhanie-mira/>. (дата звернення: 20.11.2020).
23. Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього: Конвенція 1948 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 18.11.2020).
24. Про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу: Конвенція 1994 р. URL: [www.infodisk.com.ua, laws@](http://www.infodisk.com.ua/laws@) (дата звернення: 20.11.2020).
25. Про привілеї та імунітети ООН: Конвенція 1946 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 20.11.2020).
26. Проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_085. (дата звернення: 20.11.2020).
27. Репецький В.М., Лисик В.М., Микієвич М.М. Міжнародне публічне право: підручник; 2-е вид., стер. Київ: Знання, 2012. 437 с.
28. Ржевська В.С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека. Київ: Видав. дім «Промінь», 2005. 254 с.
29. Ролінський В. Міжнародне гуманітарне право як джерело міжнародного кримінального права. *Юридический вестник*. 2006. №2. С. 84-88.
30. Сазонова К.Л. Правовые аспекты применения вооруженной силы в миротворчестве Организации Объединенных Наций: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2011. 202с.
31. Смирнова А.Н. Ограничение воюющих в выборе методов и средств ведения войны. *Вестник экономической безопасности*. 2017. №4. С. 182-184.
32. Смирнова К.В. Колективна самооборона: Статут ООН та право Європейського Союзу. *65 років ООН: досвід та перспективи: Актуальні*

проблеми міжнародних відносин: збірник наук. праць. 2011. Вип. 96 (Частина 1). С.113-117.

33. Статут Адміністративного трибуналу ООН. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/statut_unat.shtml. (дата звернення: 20.11.2020).

34. Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (дата звернення: 20.11.2020).

35. Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201. (дата звернення: 20.11.2020).

36. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 18.11.2020).

37. Трегубенко А.С. Міжнародне право про застосування сили в системі колективної безпеки. *Юридична наука.* 2013. №7. С.104-110.

38. Ярмакі В.Х. Джерела МГП, що застосовується в період збройних конфліктів і сфера його застосування. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2006. №1. С. 85-89.

39. Ярмакі В.Х. Міжнародне гуманітарне право, що застосовується в період збройних конфліктів та імплементація його Україною: автореф. дис... юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2003. 19 с.

40. Ярмакі В.Х. Міжнародно-правова регламентація методів ведення воєнних дій. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2006. №2. С. 96-99.